

E 33/9

LENAU ÉS A MAGYAR FÖLD

ÍRTA

PUKÁNSZKY BÉLA

Különlenyomat a Berzeviczy-émlékkönyvből

BUDAPEST

1934

LENAU ÉS A MAGYAR FÖLD

ÍRTA

PUKÁNSZKY BÉLA

Különlenyomat a Berzeviczy-emlékkönyvből

BUDAPEST

1934

Lenau tragikus emberi sorsa, hányatott élete, fájdalmas-bús alaphangulatú költészete attól kezdve, hogy sógora, *Schurz* Xavér Antal nagyrészt levelei alapján részletesen megírta életrajzát,¹ állandóan foglalkoztatta az irodalomtörténetírókat. Gondolkodásának, sajátos életformájának, szélsőségek között csapongó lelki-világának, emberi magárahagyatottságának, mindenekelőtt pedig költői gyakorlatának gyökereit keresve, a figyelem természet-szerűen ráterelődött származására is, Magyarországon eltöltött gyermek- és tanulóéveire, melyeknek jelentőségét *Lenau* költői pályája szempontjából merőben eltérően ítélték meg. Az egyik felfogás szerint — melyet kitűnő készültséggel és nagy kitartással különösen *Eduard Castle*,² a mintaszerű kritikai kiadás szerkesztője és *Josef Nadler*³ képviselnek — *Lenau* szülőföldi élményei ifjúkori költészetében előtérben állnak ugyan és nagymértékben meghatározzák sajátos színeképét és zamatját, de az évek folyamán egyre inkább elhalványulnak s helyükbe ott, ahol később látszólag feltűnnek, mesterkélt papiros-világ lép. Az érett *Lenau* lelkivilágának kialakulásában saját szavai szerint is legtöbbit *Beethovennek*, a tengernek, az Alpéseknek és reménytelen szerelmének, *Löwenthal* Zsófiának köszönhetett, ebben tehát szülőföldi élményeknek alig van jelentőségük. A gondolatsor eredményeként *Lenaut* osztrák költőnek kell tartanunk, kinek költészetét, tárgyi elemeivel, érzelmi skálájával és hangulati hullámzásaival lényegében a soknépű monarchia színfoltjaival tarkított bécsi kultúra formálta. E felfogással szemben kevésbé jelentős előzmények után⁴

¹ *Lenaus Leben. Grösstentheils aus des Dichters eigenen Briefen.* Stuttgart und Augsburg. 1855, 2 kötet.

² V. ö. *Heimaterinnerungen bei Lenau.* Jahrb. der Grillparzer-Gesellschaft X. 1900. 80—95. l. — *Lenaus Leben* von Fr. X. Schurz. Neuherausgegeben von E. Castle. Schriften des Lit. Vereins in Wien. Bd. 18. Wien, 1913.

³ *Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften.* 4. k., 3. kiadás. Regensburg, 1932. 418. l.

⁴ *Sonnenfeld* Zsigmond: *Lenau* Miklós ifjúsága. Budapest, 1882. — *Szántó* Zsigmond: *Lenau* viszonya a magyarsághoz. *Lugosi áll. főgimn. értesítője* 1898/99. — *Jakobi* Károly: *Lenau.* EPhK. 1902. 657. l.

legmeggyőzőbben *Heinrich Gusztáv* finom költői arcképe¹ tárta fel Lenau életének és költészetének összefonódását a magyar földről. Tanulmányának vezető gondolata az volt, hogy Lenau egyéniségének magyar alaprétege kétségbevonhatatlan, költészetének magyar és magyaros jellege pedig még ott is félreismerhetetlen, «ahol a tájat, mely lelki szeme előtt lebegett, meg nem nevezi; sőt, ahol biztosan tudjuk, hogy az illető költemények nemcsak idegenben, de idegen hatások közreműködésével keletkeztek.»² A két felfogás között áthidalhatatlan ür tátongott, mely különösen az 1902-ben Csatádon lezajlott ünnep körül támadt hírlapi harc jóvoltából egyre szélesebbé vált. A hírlapi vita Lenau származásának kérdését egyre inkább a politika ingoványai felé terelte: a német sajtó egy része tagadhatatlan elfogultsággal támadt a magyarság ellen, a költő hányatott életpályáját a szomorú kisebbségi sors szimbólumává növesztette s természetes, hogy ezek a hangulati járulékok mindig távolabbra vezettek a valóság elfogulatlan szemléletétől. De nem juthattak közelebb egymáshoz a két szembenálló felfogás képviselői azért sem, mert nem tekintették végig nyomról-nyomra a költő magyarországi életútját, valóságos kapcsolatait a magyar földdel és népével, hanem érvelésükben egyedül költészetének igen általános értelmezéséből és jellemzéséből mutattak vissza magyar vagy nem magyar gyökereire; ebben a jellemzésben és értelmezésben pedig igen tág tere akadt a szubjektív, érzelmi erők játékának.

A világháború alatt és után hatalmas erővel feltámadó német népi öntudat a közfigyelmet a kisebbségi sorsban élő német néptörödékekre terelte. Minden kulturális életnyilvánulást és emberi sorsot, mely a külföldi németsegből sarjadt, fokozott szeretettel fogadott az anyaország népe, fokozott érdeklődéssel fordult feléje. Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy a német nacionalizmusnak ebben a légkörében az «osztrák-bécsi» és «magyar» Lenau helyébe is egyre inkább a «külföldi német» Lenau lépett, az «Auslanddeutschum» felé áradó szeretet fényében ragyogva és felruházva az anyaországból idegenbe sodort német ember tűrő, szenvedő heroizmusával és mártíriumával. Az új Lenau-kép alkotója, főképp pedig nagyhatású terjesztője, a harcias kedvű s nem éppen magyarbarát bánáti német író, *Adam Müller-Guttenbrunn*, már a háború előtt meglepő buzgalommal igyekezett felfedni és megerősíteni azokat a vékony szálakat, melyek a költőt szűkebb szülőföldjéhez fűzték.³ 1919—1922-ben megjelent regénytrilógiájában⁴ pedig mint a bánáti németiség legnagyobb fiát állítja olvasói elé s kétségkívül jelentős elbeszélőtehetségének szuggesz-

¹ Magyar elemek a német költészetben. Budapest, 1909. 18—36. l.

² I. h. 25. l.

³ Nikolaus Lenaus Abstammung. Von der Heide. I. 15. l. — Verstand Lenau magyarisch? U. ott IV. 21. l.

⁴ Lenau. Das Dichterherz der Zeit. Leipzig.

tív elhithető erejével szorosán összefonja Lenau családjának és saját «svábjainak» sorsát. Müller-Guttenbrunn Lenau-képével tudományos szempontból nem kell bővebben foglalkoznunk, bármennyire hangsúlyozza is a regénytrilógia utószavában, hogy híven ragaszkodott családi okmányokhoz és éveken át végzett levéltári kutatásainak eredményeihez. Ismeretes, hogy Lenau nyugtalanvérű atyját a véletlen játéka sodorta Új-Pécsre, Lippára, majd Csatádra, s az alig nyolchónapos fiúcska 1803 tavaszán szüleivel együtt véglegesen elszakad szűkebb szülőföldjétől, melynek egyértelműen felismerhető nyomát később költészetében, leveleiben és feljegyzéseiben is alig találjuk. Azonban Müller-Guttenbrunn Lenau arcképe éppen annak köszönhette páratlan hatását a széles tömegekre, hogy alkotója nem a tudomány nehéz fegyverzetében lépett elő, nem a tényeket kritikusan boncoló elmékhez, hanem a népi öntudatra ébredező szívekhez szólott. S magvetése — elsősorban a bánáti németiség körében — nem maradt eredménytelen: a «svábok» büszke önérzettel és hálával fogadták a tőlük elidegenített s most újra visszaadott költőt, az «ő költőjüket». A Lenau-kultusz újjáéledt¹ — lendülete erejének engedve a hatalom új birtokosai «Lenauheim»-nek keresztelték át a költő szülőfaluját — és az 1931-ben létesült Lenau múzeummal s az 1932-ben megnyílt bánáti költők csarnokával maradandó intézményekben szilárdult meg. Müller-Guttenbrunn tehát nagyjában elérte igazi célját: a bánáti németiség Lenauban saját felmagasztosulását, sorsának, vágyainak, reményeinek és szenvedéseinek időtlen szimbólumát ismerte fel; visszanyert költője a népi öntudat hosszú időre kiapadhatatlannak látszó erőforrása lett.

Számunkra Müller-Guttenbrunn Lenau-arcképe főképpen azért érdemel figyelmet, mert a költőt először állítja eléink félreérthetetlenül, mint a magyarországi németiség fiát, kinek sorsa elválaszthatatlanul összefonódik a hazai németiség sorsával s a magyarsághoz való viszonyát is az egy hazában együttélő magyarság és németiség viszonya határozza meg. Hogy Lenau valóban ennek a németiségnek a közösségébe tartozik, az elvitathatatlan, s ezen nem változtat az sem, hogy a liberális államgondolat kiegyenlítő erejébe vetett hit semmi jelentőséget nem tulajdonított e közösség sajátos életfeltételeinek. A költő apai ágon porosz-sziléziai családból származott, s ősei már a XVI. században Strehlen városka patriciusai között szerepelnek; dédatyja azonban a XVIII. század közepén osztrák szolgálatba lép, nagyatyja pedig mint katona a hetvenes években felsőmagyarországi városokban állomásozik ezredével, majd 1795-ben, mint a katonai ruházati bizottság vezető tisztviselője, Óbudán telepedik le. Lenau atyja, *Niembsch Ferenc, 1777-*

¹ L. Felix Milleker: Lenau-Verehrung im Banat. Banater Bücherei V. Versec, 1922. — U. az: Lenau im Banat. Banater Bücherei XXV. Versec, 1926.

ben, a szabolcsmegyei Tardoson született, és 1788-ban az eperjesi evangélikus kollégium növendéke volt; igaz, hogy az állhatatlan jellemű fiú itt éppen olyan keveset tanult, mint másutt. A katonacsalád fokozatos polgáriásodásának útja világosan a hazai német értelmiség közössége felé vezet. Még szilárdabb s a távolabbi multba visszanyúló kapcsolatokat látunk ezzel a közösséggel, ha Lenau családjának anyai ágát vizsgáljuk.¹ A költő dédatyja, *Maygraber János* 1691-ben született a sopronmegyei Loretomban, 1700-ban szüleiivel Pestre költözött, s miután megtanulta a pékmesterséget, 1723-ban megszerezte a pesti polgárjogot. Első házassága *Lanzinger Ferenc* pékmester özvegyével gyermektelen maradt, de tekintélyes vagyonhoz juttatta családját. 1733-ban másodsor kötött házasságot a magyaróvári származású *Josephi Mária Évával*, melyből hat gyermek született. Ezek közül a harmadik, *Maygraber Xavér Ferenc* (született 1737 jan. 17-én), Lenau nagyatyja, már kiemelkedik az iparossorból: 1746—1754-ben a pesti piarista-gimnázium növendéke, 1754-ben megszerzi a pesti polgárjogot s a hivatalnoki pályán fölfelé haladva, a város főügyésze lesz. *Schad Mária Magdolnával* 1770-ben Óbudán kötött házasságának harmadik gyermeke, az 1779 január 4-én született *Mária Terézia Antónia*, a költő anyja. Ez az anyai ág a hazai németiség anyagi emelkedésének, az értelmiség társadalmi kiválasztódásának jellegzetes menetét tárja elénk.

Lenau tehát származásánál, születésénél fogva a hazai német — közelebről a pest-budai — értelmiség közösségébe tartozik. Ha hamisítatlanul meg akarjuk ismerni a magyarsághoz való viszonyát, azt kell megvizsgálunk, hogy milyen változatokat látunk német értelmiségünk és a magyarság viszonyának alakulásában a XIX. század első két évtizedében, azokban az években, mikor Lenau valóban ennek az értelmiségnek a közösségében élt. Ennek az értelmiségnek a közösségtudata — amennyire főképpen az irodalomban tükröződik — a XVIII. és XIX. század fordulóján két irányban hajlik el a felvilágosodás állambölcseleti eszméivel telített, színtelen állampatriotizmustól. Mindkét irány abból a felismerésből táplálkozik, hogy a magyarsággal együttélő németiség nem a nagy Habsburg-monarchia, hanem elsősorban a magyar haza polgára és így a közösséggel szemben való kötelességeit is a magyar haza és a honalapító magyarság életfeltételei szabják meg. Németiségünk tehát egyértelműen «Ungar»-nak, azaz a magyar haza tagjának tekinti magát, s a «hazai» életjelenségek szemléletében is elsősorban arra irányítja tekintetét, ami a szűkebb haza, jelesen a magyarság sajátja. Ennek a «hungarus»-gondolatnak számtalan irodalmi megnyilatkozását találjuk attól kezdve, hogy *Windisch Károly Gottlieb* pozsonyi polgármester, a felvilágosodás

¹ L. B. Völlick: *Lenaus mütterliche Vorfahren. Familiengeschichtliche Hefte. Jahrg. 1925. Heft. 1. Budapest, 1924.*

jegyében nekilendülő magyarországi német irodalom sajátos feladatkorét a magyar szellemi élet szükségleteinek szemmel tartásával jelölte meg. Erősen táplálta ezt a közösségtudatot a német polgári intelligencia és a magyar nemesség együttélése és társadalmi közeledése városainkban. A felvilágosodás eszméiért lelkesülő művelt német polgárság tekintélyes része tagja volt a városokban virágzó szabadkőműves-páholyoknak, amelyeknek vezetése a magyar nemesség kezében volt. Elsősorban a magyar nemesi életfölfogás érvényesült bennük, s lényegében magyar tartalommal telített közösségtudatot élesztettek a páholyokban folyó élet útján a polgárság széles rétegeiben is. Hogy német értelmiségünk közösségtudata mennyire a magyar nemesség hatása alá került, azt legjobban erősen «magyaros» gondolkodása mutatja a II. József halála után támadt mozgalomban.¹ Ez a «magyaros» gondolkodás nem volt más, mint közeledés, majd csatlakozás a nemesség gondolkodásához, mely politikai fölényével természetesen társadalmi téren is nagy vonzóerőt gyakorolt a polgárságra és ily módon siettetette a magyarságba való beolvadását. A magyar hazához tartozás tudatára ébredt s a magyarsághoz közeledő német értelmiség azonban két irányban látta a magyar-német életközösségnek a jövőben kialakuló útját: az egyik rész azt a meggyőződést vallotta, hogy a német kultúra kincsei a leghatékonyabban úgy vihetők át a magyar szellemi élet organizmusába, ha fiai nyelvben is egyre jobban közelednek a magyarsághoz; a másik rész megőrizve saját nyelvének és műveltségének egyenrangúságát a magyar mellett akart természetes kapocs lenni Magyarország és a Nyugat között. A két út lényegében egyrészt a német értelmiség teljes beolvadása, másrészt saját nemzeti öntudatraébredése felé mutatott. A XIX. század első két évtizedében, azokban az években, amikor Lenau a hazai német értelmiség közösségében élt, azonban a két út közül csak az első volt járható. A soknyelvű dunai monarchia területén támadó nemzeti mozgalmak sodra, a nacionalizmus magasabbrendűségének, jövőreghivatottságának felismerése természetesen az új eszmék iránt rendkívül fogékony magyarországi német értelmiség nagy részét is magával ragadta. Minthogy pedig a német nacionalizmus részéről nem kapott erős példaadó ösztönzést, s nem látta benne azt az erőt és lendületet, amely a monarchia nem német népeinek, jelesen a hozzá legközelebb álló magyarságnak nacionalizmusában megnyilatkozott, egyre inkább a magyar nemzeti mozgalom eszményeit és célkitűzéseit tette magáévá. A magyar nemzeti mozgalomhoz való csatlakozás pedig a német értelmiség túlnyomórésznél igen gyorsan a teljes beolvadáshoz vezetett.

Hogyan viszonylik az ifjú Lenaunak magyar földön lefolyt

¹ L. Mályusz Elemér: A magyarországi polgárság a francia forradalom korában. A Bécsi Magyar Történeti Intézet évkönyve. I. Budapest, 1931. 233. l.

pályája a hazai német értelmiség imént vázolt útjához? Megvolt-e sajátos életkörülményeinél fogva a lehetősége annak, hogy a magyarsághoz való viszonya valóban úgy alakuljon, mint azé a szűkebb közösségé, amelybe kétségkívül beletartozott. Lenau huszonegyesztendő magyarországi életútja főképpen *Gragger Róbert* kutatásai alapján részleteiben is elég világosan áll előttünk.¹ Magyar földön való tartózkodásának négy legfontosabb állomása, melyekhez később is felelevenedő emlékek fűzték, Buda (1803 tavaszától 1816 márciusáig, majd 1817 ősztől 1818 szeptemberéig), Tokaj (1816 márciusától 1817 ősziéig), Pozsony (1821 októberétől 1822 szeptemberéig) és Magyaróvár (1822 szeptemberétől 1823 márciusáig). Iskolázásának első éveiről csak annyit tudunk, hogy *Cserny*, az óbudai plébániai iskola kántortanítója vezette be az írás és olvasás, valamint a hegedűjáték elemeibe. Pontosabban ismerjük későbbi tanulóéveit. Gimnáziumi tanulmányainak első részét 1811—1815 és utolsó évét 1818-ban a piaristák pesti iskolájában végezte, amelynek anyai nagyatyja, *Mayrgraber Xavér Ferenc* is növendéke volt.² Kétségkívül már itt alkalma nyílt arra, hogy nyelvben, társadalmi érintkezésben közeledjék a magyarsághoz, hogy megismerkedjék azokkal a vágyakkal és törekvésekkel, amelyek a magyar szellemi organizmust ezekben az években táplálták. A piarista-rend oktatását erős nemzeti érzés hatotta át. Az oktatási nyelv ugyan latin volt, s a kormány szigorúan örködött azon, hogy a rendi iskolákban valóban mindenütt latin nyelven tanítsanak, de az 1806-i *Ratio educationis* a magyar nyelvnek is biztosított bizonyos érvényesülési lehetőséget és ezt a piaristák fokozták azzal, hogy — a várható megróvás ellenére — ismételten megszegték a törvényt és rést ütöttek a latin műveltség szilárd sziklafalán.³ S a fiatal Lenau fogékony tanulónak mutatkozott a magyar nyelv elsajátításában: az 1812-ben elvégzett első grammatikai osztályban a 107 tanuló között kilencedik «eminens»-nek szereplő fiú ugyan még csak «kezdő» magyar, a negyedik grammatikai osztályban azonban már a magyar nyelvből is eminens osztályzatot nyert. Magyar barátai, köztük a legbizalmasabb, *Klauzál Miklós*, továbbsegítik a megkezdett úton. Még magyarabb jellege van iskolázásának Tokajon. A sátoraljaújhelyi piarista gimnázium első humanitás-osztályát ugyan mint magántanuló végzi, de természetes, hogy tanáraival, köztük főképp *Sümegh Már-*

¹ «Mischka an der MAROSCH». Vörösmarty hatása Lenaura. *Philologiai dolgozatok a magyar-német érintkezésekről*. Budapest, 1912. — *Lenaus ungarische Sprachkenntnis*. Ung. Rundschau 1913. 180. l. — *Lenaus Schulzeugnisse*. U. ott. 1913. 437. l. — *Lenaus Wohnhaus in Ofen*. U. ott 1913. 720. l.

² V. ö. Béla Fieszl: *Einige Daten zu Lenaus Abstammung und Schulzeit*. *Deutsch-ungarische Heimatsblätter* 1930. 251. l.

³ L. Kornis Gyula: *A magyar művelődés eszményei 1777—1848*. Budapest, é. n. I. 459. l.

tonnal és Sebő Agostonnal, gyakran érintkezik s házitanítója és barátja, Kövesdy József segítségével — ki később eljegyezte Lenau nővérét, Terézt — olyan sikerrel teszi le 1817-ben a nyilvános vizsgálatot, hogy tanárait csodálatba ejti. Szabad idejében a környék népével is megismerkedik és saját említése szerint egy Rudy nevű pópával gyakran és hosszasan elbeszélgetett magyarul vallási kérdésekről. 1817 őszén a család visszatér Budára, s a mai déli pályaudvar helyén állott temetői kápolna melléképületébe költözik. A nyomor és nélkülözés arra kényszeríti Lenau anyját, hogy imádtott fia további nevelését átengedje az apa szüleinek. Ez az elhatározás kétségkívül erős szakadásra vezet a fiú fejlődésében, szakadásra vezet a magyar földhöz való viszonyában is. S az apai nagyszülők mindent elkövetnek, hogy ez a szakadás lehetőleg teljes és végleges legyen. Mikor Lenau 1818 szeptemberében hozzájuk érkezik Stockerauba, még otthon viselt keresztnévét is kitörölik a családi érintkezés szótárából s következetesen csak atyja nevéen szólítják. A gimnázium filozófiai osztályába beiratott ifjú levelezését pedig féltékenyen ellenőrzik, hogy távortartsák otthoni barátainak «káros» befolyásától. Lenau anyjáén kívül legfájdalmasabban magyar barátjának és házitanítójának, Kövesdy Józsefnek társaságát nélkülözi. «Sagen Sie meinem unvergesslichen, teuren Kövesdy, dass ich ihm *nicht schreiben darf* und so ohne meine Schuld die heiligste Pflicht der Freundschaft verletze; doch will ich ihm in Ihren Briefen auch immer einige Zeilen . . . *clanculum . . . Tausend Küsse an den teuren Freund!*» — írja anyjának 1818 szeptember 8-án.¹ «Einst und jetzt», «An meine Gitarre», «Die Zweifler» és «In der Nacht» című később írt költeményeiben is fájdalmas honvágy hangja és a Kövesdy barátjával folytatott filozófiai beszélgetések emléke csendül fel. Anyját ismételten ostromolja, hogy tudósítsa a magyar politika eseményeiről: «Warum schreiben Sie mir doch gerade gar nichts über Ihr politisches Leben? Ich will es skizziert haben» — írja 1820 november 13-án² s levelét egyszer így írja alá: «édes fia, Miklós».³ Évfolyamtársai között *Bauernfeld*, *Halm* és *Seidl* osztrák költőket találjuk, ő azonban inkább vonzódik idősebb társaihoz és szűkebb baráti köre nagyrészt magyarokból áll.⁴ Barátainak műkedvelő szintársulatában élénken résztvesz, s a társaság műsorát első magyar tárgyú költői alkotásával, később elvesztett vígjátékával: «Die Mariage in Ungarn» gazdagítja.⁵ Egy alkalommal pedig huszárokkal találkozik Bécsben, elbeszélget velük magyarul, majd odaajándékozta nekik

¹ N. Lenau sämtliche Werke und Briefe in 6 Bden. Hg. von E. Castle. III. k. Leipzig, 1911. 7. l.

² U. ott III. k. 18. l.

³ U. ott III. k. 12. l.

⁴ Schurz: id. m. I. 39. l.

⁵ Emma Niendorf: Lenau in Schwaben. Aus dem letzten Jahrzehnt seines Lebens. Leipzig, 1853. 192. l.

egész zsebpénzét, hogy igyanak rajta egyet egészségére.¹ A nagyszülők törekvése, hogy a fiút elidegenítsék otthoni emlékeitől, nem mutatkozott tehát eredményesnek. Sőt, Lenau cél- és iránynélkülinek látott tanulmányait is éppen úgy megúnta, mint aranykalitkáját; jogot akart végezni, de lehetőleg hamar és kevés munka árán képesítéshez jutni, s ezért a pozsonyi jogakadémia felé fordította tekintetét, annál is inkább, mert anyja második urával már 1819-ben ideköltözött. A terv persze csak a nagyszülőkkel való szakítás árán volt megvalósítható, de Lenau inkább választotta a szegénységet és nélkülözést, csak hogy visszanyerje függetlenségét. A pozsonyi jogakadémián töltött esztendő Lenaunak a magyarsághoz való viszonya szempontjából nem jelentett lényeges szellemi környezetváltozást, bár anyja magyar kosztosdiákjai felfrissítették magyar nyelvismereteit, s a magyar közéletet irányító erőket is alkalma volt közlőrl szemlélnie. Gyakran érintkezett a művészi hegedűjátékaról híres gróf *Gvadányi Ignác* ezredessel is, aki megismertette *Bihari János* szerzeményeivel.² Azonban Lenau nyugtalan természete a jogi tanulmányoknál sem állapodik meg; már 1822 őszén Magyaróvárott találjuk, s az itt töltött jó félesztendő valóban mély benyomásokat hagyott lelkében.³ A gazdasági tudományokkal ugyan nem sokat törődött, de lovaskirándulásain, sétáin, barátai révén, igazán megismerkedik a magyar étellel, a magyar föld szépségeivel, társaitól magyar nótákat tanul, melyeket szenvedéllyel szólaltat meg kedvelt hegedűjén. Beteges érzékenységgel reagál a kapott benyomásokra, de nem talál tartós kielégülést; szüntelenül új élményekre vágyik, mohón hajszolja a változatoságot: 1823 tavaszán újra Bécsbe megy, hogy folytassa félbemaradt filozófiai tanulmányait.

A Magyaróvárott töltött jó félesztendővel Lenau magyarországi életútja végleg lezárul. (Rövid látogatását Pozsonyban, Magyaróvárott és Kőszegen 1827 őszén nyugodtan figyelmen kívül hagyhatjuk.) Ez az út a magyarsághoz való lassú, de következetes közeledés útja volt. Eltekintve Kövesdy József baráti társaságától, Lenau ehhez a közeledéshez nem kapott különösebb ösztönzést, de ha gondosan egymásmellé rakjuk a rendelkezésre álló adatokat, azt látjuk, hogy pályája különösebb irányító erők nélkül is — egyéni életkörülményei által megszabott változatában — ugyanabban az irányban haladt, mint azé a közösségé, amelybe származásánál, születésénél fogva beletartozott. Ez a pálya pedig előbb vagy utóbb a magyarsággal való teljes érzelmi, sőt nyelvi beolvadáshoz vezetett. *Toldy Ferenc*, a budai német póstamester

¹ E. Castle: Lenau und die Familie Löwenthal. Leipzig. 1906. I. 112. l.

² L. J. Siebenlist: Lenau in Pressburg. Neue Freie Presse. 1883. okt. 18. 6871. sz.

³ L. Rodiczky Ernő: Lenau gazdasági gyakornok korából. Főv. Lapok 1871.

fia, aki majdnem ugyanazon években volt a pesti piarista-gimnázium növendéke, mint Lenau, végigment ezen a pályán. 1825 után ellenállhatatlanul magával ragadta a reformvágytól hevített magyar nemzeti mozgalom lendülete. Lenaut külső életkörülményei — elsősorban kényszerítő anyagi okok — letérítették erről az útról. Életközössége a magyarsággal a gyermek- és ifjúkor fogékony, de nagyobb tettekre, alkotásokra képtelen éveire esett, a magyar szellemi élet alakulását nézve pedig olyan korba, mikor legjobb-jainknak mindenekelőtt saját népükben kellett felébreszteniök a nemzeti műveltség és nyelv érvényesülésének szükségérzetét, mikor a magyarságot magát kellett meghódítaniok egy szebb jövő számára. A magyarság vonzó, átformáló erejének legjavát az önmagára eszmélésnek vajúdása kötötte le, a vele együttélő német értelmiséget csak a nagy hullámvész szélső fodrai érthették. Lenau-nál ugyanaz a beolvadási folyamat szakadt félbe, amely a ki egyezés utáni esztendőök kedvezőbb légkörében töretlenül érvényesülve, egy ugyancsak bánáti német család fiából mai nemzeti irodalmunk tisztelettel és elismeréssel körülvevett vezéralakját formálta. De az a körülmény, hogy Lenau felvetette magában a kérdést, mit érhetett volna el mint magyar költő, azt bizonyítja, hogy maga is világosan látta életútjának szükségszerű alakulását, ha továbbra is életközösségben marad a magyarsággal.

Lenau szülőföldi emlékeit további pályáján kétségkívül erős irodalmi ösztönzések táplálták és alakították, sőt ezek a tápláló és alakító erők általában hatékonyabbnak bizonyultak az ősi élményeknél. Germanisztikai kutatásunk pontosan nyomon követte a német és osztrák irodalom «magyar» divatjának terjedését és alakváltozásait.¹ A *Hormayr* és társainak állampatriotizmusában fogant magyar történeti érdeklődés, a liberalizmus szabadságtörekvései, a biedermeier-életforma, az általános európai kultúr-csömör nyomán támadt nosztalgia ismeretlen, «exotikus» tájak és népek után² szüntelenül új színekkel, új vonásokkal gazdagították ezt a divatot. Az irodalmon kívül a képzőművészetet, főképp a festészetet is inspirálta a magyar föld: *Remy von Haanen*, a Bécsben élő brabanti festő a bakonyi erdőben, *Neder*, *Gauermann*, *Waldmüller* és *Pettenkofen* bécsi festők éppen úgy magyar földön, a magyar népelet jeleneteiben keresnek és találnak témát, mint az osztrák vagy ifjú-német írók.³ Ebbe a divathullámba Lenau köl-

¹ L. Heinrich Gusztáv id. munkáján kívül különösen *Trostler József* tanulmányait: *Freytag Gusztáv magyar tárgyú elbeszélései*. EPhK. 1918. 395. l. és *Ungarns Eintritt in das literarhistorische Bewusstsein Deutschlands*. Deutsch-ungarische Heimatsblätter. 1930., 1931., 1933. V. ö. még *Koszó János*: *Das romantische Ungarn in der neueren deutschen Dichtung*. Deutsch-ungarische Heimatsblätter 1929. 20. l.

² V. ö. *Koszó János*: «Nyugat alkonya»-hangulat a XIX. század első felében és Magyarország. EPhK. 1932. 212. l. és 1933. 43. l.

³ L. *Zolnai Béla*: Bécsi biedermeier. Széphalom, 1930. 278. l.

tészete tárgyi szempontból nem hozott újat. Nem «fedezte fel» a magyar földet — mint mondani szokták — hanem költészetének festői és zenei elemeivel megrögzítette a romantikus és dekoratív Magyarország képét az európai irodalmi közvélemény számára úgy, hogy ez a kép lényegében ma is tovább él. Nem kezdett új irányt, hanem művészi magaslatra emelt egy keletkezésében sokrétű, egyre szélesedő folyamatot. De ebben a művészi munkában nem ő szabott irányt a «magyar» divathullámnak, hanem őt ragadta magával a hullám sodra és ellepte, sőt eltemette egyéni, szülőföldi élményeit.

Lenau sajátos életerzésében, «magyarkodó» különcködéseinben s a magyarságról szóló nyilatkozatainak jórésében is túlzás lenne az ifjúkori élmények emlékeit keresni. Büszke arra, hogy bécsi és németországi barátai szívesen nevezik «magyar bárónak», hegedűjén — még Amerikában is — legszívesebben a Rákóczi-indulót szólaltatja meg, s hallgatói a magyar népnek, az «ő népének» fájdalmát vélik hallani játékában. A magyar föld termékenységét magasztalja a württembergi és badeni erőltetett mezőgazdaság sovány eredményeivel szemben sógorának 1831 július 22-én írt levelében, s bizonyos büszkeséggel vallja, hogy az összehasonlításnál a magyar ember szólalt meg benne.¹ Mikor egyszer társaságban az egyes német törzsek kiváló tulajdonságairól van szó, kitérően válaszol: «Ich komme hier nicht in Betracht, ich bin ein Magyare.»² A magyar politika demokratikus áramlatára a negyvenes években sok más liberális gondolkodású német költőhöz hasonlóan, ő is élénken felfigyel és lázas türelmetlenséggel várja azt az időt, amikor már valóban magyar népről beszélhet, nem csupán urakról és rabszolgákról.³ A politika inspirálja 1843-ban meghatározottabb vallomását is a magyarság mellett: «Mögen jene frechen Zungen verdorren (welche sagen, der Ungar in Lenau sei abgestorben), keinen Augenblick habe ich unsere Heimat verleugnet oder verraten, obgleich sie mir stets eher rauh, als freundlich begegnete... Lebe du hoch, ungarisches Vaterland. Und den goldenen Vers Lord Byrons will ich hinzufügen: Vaterland, mit allen deinen Fehlern lieb ich dich.»⁴ Mindez azonban lényegében szerepjátszás, amilyennel a korabeli lírikusoknál, *Byrontól Heineig* és *Petőfjüig*, ismételten találkozunk; szerepjátszás, mely ugyanabból az irodalmi gyökérből sarjadt, mint Lenau költészetének magyar tárgyi elemei. De találunk Lenauinak a magyarsághoz való viszonyában olyan mozzanatokat is, amelyeket ennek az irodalmi gyökérzetnek a nedvei egyedül már nem táplálhattak.

¹ E. Castle: id. kiadása III. k. 75. l.

² L. E. Niendorf: i. m. 140. l.

³ V. ö. Gragger Róbert: Beck Károly és a német politikai költészet. Budapest, 1909. 47—48. l.

⁴ Karl Beck: Tagebuchblätter 1843—44. Pester Lloyd 1863. okt. 4. 226. sz.

A *Magyar Tudományos Akadémia* működése arra a nyilatkozatra készíti, hogy a «barbároknak» szidott magyaroknál több érzék van az irodalom iránt, mint egész Németországban együttvéve, hiszen itt sem a fejedelmek, sem a rendek nem érzik szükségét annak, hogy a költészetért és a költőkért a legkisebb áldozatokat is hozzák.¹ A magyar irodalmat tőle telhetően figyelemmel kíséri, s bár a tüneményes fejlődés lendületében átalakuló nyelvet már nem tudja nyomon követni,² barátjának, *Württembergi Sándor* grófnak feleségével, *Tolnai-Festetich Ilona* grófnővel, *Pejacsevich János* gróffal³ és *Keribeny Károly*val élvezettel beszélget el a magyar költőkről, különösen a *Kisfaludy*król, *Vörösmarty*ról, *Bajzá*ról és *Czuczor*ról. Ez az érdeklődés már túlnő a «magyar» irodalmi divat keretein, itt már a régen megszakadt beolvadási folyamat erői érvényesültek, a magyarsággal való életközösség folyamán szerzett fogékonyság élt tovább.

Vajjon Lenau költészetében ez az életközösség nem hagyott mélyebb nyomokat? Ez a költészet talán tárgyi szempontból is más világot tár az olvasók elé, mint a hasonló úton járó német és osztrák elődöké vagy kortársaké, akik a magyar történelem alakjait és eseményeit az állampatriotizmus szellemében formálták át, vagy alkalmas illusztrációkat találtak a magyar földben és népében liberális politikai eszményeik igazolására, vagy pedig újszerű köntöst és díszletezést kerestek közhellyé vált érzések és balladai alakok számára. De Lenau költészetének ez a tárgyi újszerűsége nem függetleníti őt — mint mondtuk — a «magyar» irodalmi divathullámtól. Azonban a «nádi» és «erdei» dalok figyelmes olvasója észre fogja venni azokat a vonásokat is, amelyek a tárgyválasztásnál erősebben fűzik Lenau költészetét a magyar lélekhez. Az irodalomtörténeti kutatás ezekre a kapcsolatokra eddig alig fordított figyelmet. Eduard *Castle* Lenau «An die Wolke» című költeményének jegyzetében összehasonlítja ugyan a verset egy tolcsvai népdallal⁴ de eleve azzal a céllal, hogy Lenau sajátos «önálló» költői gyakorlatát bizonyítsa. A magyar olvasóra nézve az összehasonlítás meglepő eredménnyel jár: a német-magyar költő versében felismeri a magyar népdal szerkezetét, felépítésének módját, parallelizmusát a természet képei és az emberi lélek hullámvásárai között. S ez a felismerés adódik a magyar olvasó számára Lenau sok más költeményének olvasásakor is, melyekben semmi «magyar» tárgyi elemet nem találunk és mégis érezzük bennük a magyar föld leheletét. Nem véletlen, hogy *Petőfi*, aki a német irodalmat általában nem kedvelte, ösztönösen megérezte ezt a belső kapcsolatot Lenau költészete és a magyar föld között

¹ L. E. Castle: Lenau und die Familie Löwenthal. I. 111. l.

² L. E. Niendorf: id. m. 212. l.

³ L. E. Castle: Lenau und die Familie Löwenthal. I. 26. l.

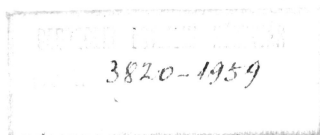
⁴ Id. kiadás VI. k. 216. l.

s — bár valóságsszemléletével egészen más világban él, mint a «nádi» és «erdei» dalok költője — «átlekesítőképes» nyelvművészetének fejlődése mutatja, hogy ez a megérzés mély nyomokat hagyott költészetén.¹ A magyar népdal stíluselmeinek e nehezen felismerhető továbbélésében fonódik össze Lenau költészete igazán a magyar földdel, erősebben, mint a pusztá-, betyár- és cigányromantikában, mellyel csupán kora irodalmi divatjának hódolt. A további kutatásnak, ha valóban meg akarja ismerni Lenau költészetének magyar jellegét, ezen a még alig járt úton kell elindulnia.

Lenau és a magyar föld viszonyának vizsgálatánál önkéntelenül a magyar-német életközösség egy másik kimagasló példája kínálkozik párhuzamul: *Liszt Ferenc* életútja. Lenaunál is, Lisztnél is egy félbenmaradt beolvadással állunk szemben, amely a magyarsághoz való viszonyukat bizonyos körök számára ismételen vitássá tehetette. Lenaunál a folyamat előbb megszakadt: életkörülményei miatt kivált a magyar-német életközösségből, még mielőtt annak igazán cselekvő részese lehetett volna. Lisztnél a folyamat lényegesen továbbhaladt előre: nála a magyarsághoz való tartozás alig tehető vitássá, hiszen itt élt közöttünk alkotóerejének teljességében, de a világot járó zeneművész népi és nemzeti kötelékeken felülemelkedő életformája megakadályozta teljes összeforrását a magyarsággal. És mindketten, Lenau és Liszt egy népeket összefogó kultúráramlat és az átélt életközösség rejtett erőiből egy romantikus Magyarország képét tárták a világ elé, amelyet ma már nem érzünk valószerűnek, de amelynek szuggesztív hatását mindig fel kell ismernünk, valahányszor az európai ember az irodalmon és a művészetben keresztül érdeklődéssel fordul a magyar föld felé.

---

¹ L. Horváth János: Petőfi Sándor. Budapest, 1922. 14. l. V. ö. Kertbeny Károly feljegyzéseit Petőfiről: Petőfi-Múzeum. III. 9. has. és Laban Ferdinánd: A prosopopeia Lenaunál és befolyása Petőfire. Kolozsvár, 1882.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.